

SLOVANSKÉ MEZILITERÁRNÍ SHODY A ROZDÍLY III.

I.

Jeden z nejfrancouzštějších básníků 20. století Eugène Guillevic (1907–1997), pokračovatel tradice započaté F. Villonem, Ch. Baudelairem, G. Apollinaiem aj., kdysi v jednom rozhovoru mj. poznamenal, že myslet může člověk v různých jazycích, ale pláče pouze v mateřském jazyce. Dodávám, že také v nejtěžších chvílích v životě, při každém povzdechnutí a naříkání, voláme maminku slovy v jazyce, který nás jako první člověk na světě naučila.

Nemusíme se snad přesvědčovat, že identitu kultury nejlépe vyjadřují literární tvůrci. Pokud opustí svůj mateřský jazyk a pokud začnou přemýšlet o své odpovědnosti za svět v celku, jazyk se ocitá v nesnázích. Neboť národní, vlastní pohled na svět zajišťuje literatura, tvorba, kultura, nové komunikační možnosti, nové formy informací a zpráv. Síla národa spočívá především v jeho dějinách, v literatuře, kultuře a jazyce.

S jistými výhradami můžeme s Walterem Benjaminem říci, že *za jazyk můžeme považovat jakýkoli projev duchovního života*.¹

Podle Benjaminu můžeme mluvit o jazyce hudby a sochařství, o jazyce právnictví, techniky, medicíny apod. Jazyk uvedených a dalších oborů sděluje svůj obsah. *Jazyk sděluje sebe sama* – poznamenává W. Benjamin. Patrně proto Arthur Rimbaud hledal univerzální jazyk, který *obsahuje vše. Tímto jazykem se bude promlouvat od duše k duši a bude v něm všechno: vůně, zvuky a barvy* – pokračuje Jean Arthur Rimbaud.

Babel znamená v hebrejštině zmatek. Možnost domluvit se proto byla v Babyloně jediné tak, že se jeden jazyk, tj. jeden text (psaný či pouze mluvený) převedl (přemístil) do jazyka druhého. Z tohoto zmatku bylo snad možné se dostat jediné pomocí překladu. Překlad zopakuje informace, které již byly jednou sděleny, ovšem v jiném jazykovém kódu. Překlad předává, zprostředkovává, sděluje sdělitelné. V tom je jeho souvislost s originálem. To, co je nebo zůstává překladem nesdělitelné, je v jazyce, do něhož se překládá, neznámé, nepoznané, dočasně nebo trvale ztracené. To je ovšem zároveň ona téměř *absolutně autonomní zona* básnických zauzlených, nepřeložitelných slov a slovních spojení, která jsou jakýmsi *oázami* autenticity a originality toho kterého jazyka. Z toho mi vyplynulo, že poznat literární (odborné) dílo lze pouze prostřednictvím jazyka a jediné v jazyce, který může být pro čtenáře (konzumenta) zcela nebo částečně sdělitelný. Je-li text pro recipienta (příslušníky určitého národního společenství) srozumitelný, stává se součástí jeho národní literatury a kultury. Pokud je pro čtenáře zcela nesdělitelný, nemůže plnit svou funkci. Zůstává pouze jakýmsi symbolem.

¹ Frybort, Z.: Číst to, co nebylo nikdy napsáno. *Obrys-kmen*, 1/2003, s. 1 a 3.

Abych si mohl ověřit svou tézi o tom, že jazyk, tj. jazyk textu je při určování do dějin které národní literatury či kultury ten který tvůrce patří primární, rozhodující, zvolil jsem si tři mnohonárodnostní, multikulturní a multikonfesijní říše, které existovaly v Evropě ještě v 19. století:

1. ruskou říši, 2. rakouskou (rakousko-uherskou) monarchii a 3. evropskou část turecké říše, tj. převážnou část Balkánu.

V Rusku 19. století žili Rusové, Poláci, Litevci, Ukrajinci, Bělorusové, Tataři, Moldavané, Rusíni, Řekové, Bulhaři a příslušníci dalších národů, národnostních menšin a etnických skupin.

Rakousko (Rakousko-Uhersko) bylo po staletí domovem pro Němce, Rakušany, Maďary, Slováky, Srby, Charváty, Slovince, Italy, Čechy a Poláky a také pro národnostní a etnické skupiny Řeků, Arbanasů (Albánců), Bulharů, Arumunů (Kucovlachů) aj.

V evropské části turecké říše (tj. na Balkánském poloostrově) žili přinejmenším od příchodu Slovanů na Balkán v 6.-7. století vedle již zde dávno usídlených Řeků také Bulhaři, Albánci, Srbové, Rumuni, obyvatelé dnešních slovanských Makedonců a příslušníci mnoha dalších národnostních menšin a etnických skupin. Jediným nebo jedním z nejpodstatnějších identifikačních znaků jejich národní (národnostní) zvláštnosti (specifičnosti) byl (a zůstává fakticky dodnes) jejich jazyk.

Chceme-li psát o shodách a rozdílech v literaturách balkánských slovanských národů a v české a slovenské literatuře, můžeme vycházet buď z diachronního nebo ze synchronního hlediska. Přitom bychom měli hned na začátku mít na paměti, že se nám ze synchronního aspektu bude jevit balkánské meziliterární a obecně kulturní společenství jinak, než z hlediska diachronního, kdy existovala odlišná vzájemně vztahová, kulturní, národnostní a tudíž také jazyková skladba. A také jiné státně administrativní uspořádání. To určovalo mj. úřední jazyk, v němž byly psány nejen např. právní akty, nýbrž také vznikala literární díla.

Jestliže byl např. v Belgii až do roku 1873 jediným úředním jazykem francouzština, psali mnozí vlámsští autoři francouzsky, stejně jako v meziválečné Jugoslávii či Bulharsku psali i autoři makedonského původu srbsky (srbocharvátsky) nebo bulharsky. Očekávali totiž mj. oficiální uznání svého díla z bělehradského nebo sofijského centra a mnozí z nich se cíleně chtěli integrovat do srbocharvátské (srbské, charvátské) nebo bulharské tzv. metropolitní literatury. Užíváme-li dnes označení belgická francouzsky psaná literatura, mohli bychom mluvit také o makedonské srbsky nebo bulharsky psané literatuře.

Z toho, co jsem uvedl, vyplývá, že má každý jazyk určité pevné vnitřní struktury, ba dokonce jisté souvislé mechanismy. Bilingvní nebo polylingvní autor vstřebává do sebe dvě nebo několik takových a podobných struktur. Integrovaně tvořit ve dvou nebo dokonce v několika strukturách vyžaduje obrovské vypětí a nejednou mnohaleté soužití s daným sociokulturním prostředím. Mnohokrát jsem uváděl příklady bilingvních tvůrců, jakými byli např. Vladimír Nabokov, Josip Brodskij, Reiner Maria Rilke (psal současně německy a francouzsky), Luan Starova (píše dokonce současně ve třech jazycích – albánsky, makedonsky a francouzsky) aj.

Mnohem více je ovšem těch tvůrců, kteří začali psát v jednom jazykovém kódu, systému, pak v jiném sociokulturním prostředí a při vstřebání odlišné kulturní tradice přešli do systému jiného jazyka.

Bulharské a makedonské obyvatelstvo zůstávalo od 30. let 19. století jako jediné pravoslavné obyvatelstvo nadále v turecké říši a pod správou Cařihradského patriarchátu. Je proto zcela přirozené a logické, že bulharské a makedonské osvobozené úsilí, jež směřovalo mj. k získání církevní nezávislosti, k rozvoji školství, osvěty a jazyka, mělo nejen četné společné rysy, nýbrž nejednou probíhalo společně nebo paralelně, stejně jako byly některé procesy společné pro české a slovenské národně a jazykově emancipační tendence.

Již od čtyřicátých let 19. století lze mezi nečetnými makedonskými kulturními a osvětovými pracovníky pozorovat snahy o prosazování místních makedonských nářečí do psaných textů. Vídeňská dohoda z roku 1850 o společném jazyce pro Srby a Charváty v Rakousku měla nesporně ohlas rovněž u slovanského obyvatelstva evropské části turecké říše. Můžeme se oprávněně domnívat, že myšlenky slovanské vzájemnosti a sounáležitosti, jazykové příbuznosti (*každé nářečí aby nový život z druhého čerpalo, aby se omlazovalo, obohacovalo a vzdělávalo*), které uceleně formuloval a proklamoval Ján Kollár (1793–1852), jeho *syntéza slovanství a lidství, vlastenectví a evropanství* (M. Weingart), dolehly také (třebaže ne tak výrazně) k pravoslavným Slovanům na Balkáně. Kollárovo pojetí slovanství ostatně filozoficky a vědecky zhodnotil T. G. Masaryk mj. ve studii *Jana Kollára Slovanská vzájemnost* a v knize *Česká otázka* (1895). *Jak Šafařík v Novém Sadě, tak Kollár v Pešti* (pobýval zde v letech 1819–1849 – pozn. moje ID) *stýkal se se Srby a Chorvaty a slovanskou vzájemnost takto i skutečně prožíval* – napsal o J. Kollárovi T. G. Masaryk.

Pro ty, kteří dnes apriori odmítají Kollárovu *literární vzájemnost* (tj. slovanské kulturní styky), filologickou podstatu jeho slovanské ideologie, by mohla platit Masarykova slova: *Čtěte a poslouchajte, co se nám podává, a poznáte, že se sice Kollár, Palacký a Havlíček pořád citují, ale že se ideje mužů těch a duchovních vůdců národních neznají.*²

Počátkem 60. let 19. století se poprvé výrazněji projevila v prostředí bulharské a makedonské inteligence doma i v emigraci (Rusko, rumunská knížectví, Cařihrad aj.) myšlenka společného jazyka pro slovanské obyvatelstvo v Bulharsku a v Makedonii. Jak je známo, česky píšící dvojdomý tvůrce Ján Kollár byl zastáncem společného (jednotného) spisovného jazyka pro Čechy a Slováky a jejich literaturu. Ač sám Slovák, odmítal pokusy o zavedení spisovné slovenštiny. Byl přesvědčen (stejně jako např. P. J. Šafařík nebo František Palacký) o jednom *slovanském národě* s mnoha kmeny. Češi a Slováci tvořili podle jeho názoru jeden *kmen československý*, který by se měl rozvíjet v širším slovanském kontextu. J. Kollár usiloval o ještě větší fonetické a mluvnické sblížení *libozvučné řeči československé* i o slovakizaci češtiny tím, že přijímal *libozvučnější a výraznější slova* a připouštěl určité tvarové, lexikální i mluvnické odchylky. Mohli

² Masaryk, T. G.: O naší nynější krizi, Praha 1895. 2. vydání 1924, s. 269.

bychom dnes vycházet z tohoto Kollárova přesvědčení a tvrdit, že neexistuje samostatná slovenština, nýbrž pouze *československý jazyk* a československá literatura? Spisovná čeština se v dalších desetiletích vyvíjela odstředivě. Obdobně na Slovensku vyústily diferenciatní snahy v jazykovou reformu Ludovíta Štúra (1815–1856), který povýšil slovenské nářečí na spisovný jazyk. Zmíníme se ještě o ní v dalším výkladu.

Ján Kollár chápal lidovou slovesnou tvorbu, kterou sbíral, jako *klíč od svatyně národnosti*, jejíž příslušníky je nezbytně vzdělat. K tomuto účelu sestavil mj. slabikář a čítanku ...*pro mládež ve školách slovanských v městech a v dědinách*. Přesně tak postupovali o několik desetiletí později někteří makedonští obrozenci. Byl to především ruský odchovanec Partenij Zografski (1818–1876. Ačkoli pocházel ze západní Makedonie, zastával obdobný názor o jazykové jednotě bulharsko-makedonské a prosazoval podobná nebo stejná stanoviska jako J. Kollár.

Srovnáme-li Kollárovy výklady *O literarnéj vzájemnosti mezi kmeny a nářečmi slavskými* (1836) s úvahami o bulharském jazyce³ P. Zografského *Misli za bolgarskijot jazik* (1858), zjišťujeme až neuvěřitelně shodné postupy a názory na společný jazyk: Ján Kollár prosazoval *svatý svazek jednoty mezi Slováky a Čechy*, odmítal slovenštinu pro její *neduhy, zlozvuky a nekonečné různomluvy* a chtěl *slovenskou češtinu a českou slovenštinu, která by se vespolek pronikala, obohacovala, okrašlovala*.⁴

Ján Kollár byl zcela ponořen do svých myšlenek o československé jazykové jednotě a o jediném slovanském národě, a proto nedostatečně a nesprávně vnímal odstředivé (diferenciatní) procesy, které u formujících se slovanských novodobých národů v té době (i později) probíhaly. Při zjišťování a určování odchylek mezi češtinou a slovenštinou J. Kollár vycházel ze svých principů (obdobně si počínal, jak uvidíme dále, P. Zografski). K základním odchylkám radil např. odlišné tvary při skloňování substantiv, v češtině stažené, ve slovenštině však nikoli o-kmeny středního rodu (čítanie, kupovanie), v deklinaci já-kmenů a v deklinaci zájmen, v složené deklinaci adjektiv a participií, v časování sloves (3. osoba plurálu bývajú, putujú aj.), v rozkazovacím způsobu aj. Slovesa na o/e-, která mají v češtině dvojhlasku, Kollár ponechal (mohou, přestanou, nikoli slovensky mohú, prestanú). Přistupoval k nim z hlediska jejich libozvučnosti.

A tak J. Kollár svou *reformou*, svou snahou o *poslovanštění* nebo *poslovenštění* češtiny bezděčně připravoval jazykovou odstavku, kterou později provedl L. Štúr a proti níž pak tak horlivě vystupoval spolu s F. Palackým, P. J. Šafaříkem aj. ve spisku *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* (1846).

Při formulování jednotného bulharsko-makedonského spisovného jazyka vycházel P. Zografski (obdobně jako J. Kollár) z potřeb slabikářů a základních

³ Texty, které autoři pocházející z Makedonie posílali do bulharského tisku, byly napsány nejčastěji v rodném nářečí nebo interdialektem. Redaktoři je proto opravovali a upravovali v duchu tehdejší bulharštiny. Není nezajímavé, že v pracích posílaných ze Slovenska do českých časopisů *sa vlastnje Slovenskje slova na čistje Českje, často aj s preinačením viznamu zamjeňali*. Viz Nářečja slovenskuo alebo potreba písania v tomto nářečí vistavena od Ludevíta Štúra. V Prešporoku 1846, s. 31–32.

⁴ Kollár, J.: *Cestopis obsahující cestu do horní Itálie*. Spisy, sv. III, Praha 1862, s. 244–246.

učebnic pro výuku na základních školách. Prosazoval vytvoření společného (*obštij pismenij jazik*) jazyka pro slovanské obyvatelstvo šafaříkovsky pojímaného tehdejšího území Bulharska, Makedonie, Thrákie a oblastí srbské jižní Moravy a Niše. Měly v něm být rovnoměrně zastoupeny jak bulharské, tak také makedonské jazykové zvláštnosti. Ve dvou statích (1857, 1858) se pokusil systematizovat rozdíly mezi bulharskými a makedonskými nářečmi (J. Kollár mezi češtinou a slovenštinou), které podle něj spočívaly především v přízvuku, ve střídnicí za praslovanské dj, tj, (meždu=meğu, svešta=sveka), v záměně za jať, ve ztrátě souhlásky ch, v postpozitivních členech (v makedonštině je kromě -ot ještě -ov a -on), v tvoření plurálu substantiv středního rodu vzoru pole -polinja (bulh. poleta), ve výslovnosti nosovky a, jako a (raka, maka, pat) nebo o (roka, moka, pot) a některých dalších rozdílů. Jak už na to poukázal B. Koneski, výklady P. Zografského mají nejednou širší srovnávací balkanistický charakter.⁵

Od 60. do konce 80. let 19. stol. vyšlo (nebo zůstalo v rukopise) téměř 20 slabikářů, učebnic nebo textů z církevních dějin pro základní školy, které vydal P. Zografski, Dimitrija Makedonski, Kuzman Šapkarev aj.⁶ V nich se stále více prosazovaly prvky západomakedonského nářečí, o jehož určitou kodifikaci se pokusil P. Zografski, který však na rozdíl od dvou jeho předchozích učebnic (*Kratka svjaštena istorija*, 1857, *Načalnoe učenje za decata*, 1858) prosazoval ve své bulharsky psané knížce *Kratka slavenska grammatika* (Cařihrad 1859) *slovanský jazyk* (slavjanskij jazik).

Musíme objektivně říci, že v případě Zografského staroslověnské mluvnice dochází zejména v makedonské jazykovědě k různým neúplným, nedůsledným interpretacím. Především se nebere vůbec v úvahu, že P. Zografski napsal svou mluvnici „na objednávku“ z *jižního Bulharska*, protože učebnice Ivana Nikolova Momčilova (1819–1869) *Pismenica na slavjanskija jazik*⁷ již byla vyprodána. P. Zografski tedy následoval v tvorbě *slovansko-bulharských* mluvnic (1836, 1845) např. Christakiho Pavloviče (1804–1848) a I. N. Momčilova, kteří usilovali mj. o sepětí zvláštností jim současné bulharštiny s církevněslovanskou mluvnickou tradicí.

Momčilovova *pismenica* (mluvnice) byla první bulharskou grammatikou staroslověnské mluvnice, napsanou Bulharem. Její autor otevřeně přiznává, že při jejím sestavování bohatě čerpal z ruského mluvnického myšlení, zejména z mluvnice *Praktičeskaja ruskaja grammatika* (1827) Nikolaje Ivanoviče Greče (1787–1867) a *částečne také něco* z charvátského obrozence Matije Mrazoviče a ze slovanské mluvnice Ivana Peninského.

Jestliže se však v slabikářích a učebnicích brala za základ makedonská nářečí nebo byly psány v naddialektu, zároveň se tím potvrzovalo, že se bulharská

⁵ Koneski, B.: Makedonskiot XIX vek. Jazični i kniževno-istoriski prilozhi. Skopje 1986, s. 101–115.

⁶ Koneski, B.: Makedonskite učebnici od 19 vek. Eden prilog kon istorijata na makedonskata prerodba. Skopje 1949.

⁷ Belgrad 1847. Christo Pärvev poněkud pobulharštuje titul Momčilovovy mluvnice. Místo jazik uvádí ezik, zřejmě proto, aby se co nejvíce vzdálil makedonskému tvaru. Viz Pärvev, Ch.: Novobálgarskata gramatična tradicija prez pärvata polovina ot XIX vek. In: Štúdie z dejin svetovej slavistiky do polovice 19. storočia, Bratislava 1978, s. 429–455.

nářečí liší od makedonských. Počínaje od 60. let 19. stol. stále častěji pronikala na veřejnost myšlenka, že něco jiného je Bulhar a bulharský jazyk a něco jiného Makedonec a makedonština. To již byly, jak jsem již uvedl zde na jiném místě, počátky makedonismu.

V dalších čtyřech desetiletích předminulého století však sílilo hnutí makedonistů, které se stále výrazněji projevovalo jako jazykový a národnostní separatismus. Ten se projevil mj. také v tvorbě učebnic, mluvnic a slovníků. Principy J. Dobrovského zprostředkované pracemi Vuka St. Karadžiče se odrazily také v mluvnicích a slovnících makedonských autorů.

Na takovém základě vznikly mj. mluvnice *Slognica rečovska*⁸ a slovníky *Rečnik od četiri jazika*⁹ a *Rečnik od tri jazika*¹⁰ samouka Gjorgija Pulevského (asi 1828–1894 nebo 1895). Ve svých pracích píše o Makedonii jako o vlasti slovanských Makedonců a také v názvech jeho knih se objevuje adjektivum makedonský (sbírka písní, mluvnice aj.). Podle něho by se měli sejít *učení lidé* ze všech oblastí, *kteří dokonale ovládají mateřský jazyk*, a měli by sestavit mluvnici. Ta by pak sloužila *všem školám a k psaní dalších knih*.¹¹ Pro makedonské i bulharské učebnice a mluvnice, které vznikaly v 19. století, byla příznačná mj. tvorba termínů (bukvarka=azbuka, rečnica=mluvnice, slognica=početnice aj.), neologismů a překlad internacionalismů.

Myšlenky jazykového makedonismu konkrétně realizoval v makedonsky psaných textech v několika vydaných číslech *Balkánské revue* (Balkanski glasnik) rovněž bělehradský studentský spolek *Vardar* (1893), jehož členy byli studenti původem z Makedonie. O dva roky později byl v Oděse připraven do tisku rovněž časopis stejného názvu jako spolek. Pravopis byl v obou případech foneticky. Tendence prosadit makedonštinu jako spisovný jazyk se výrazně projevily v *Memorandu*, které Makedonská vědecká a literární společnost v Sankt Petěrburgu zaslala ruské vládě a sanktpetěrburgskému slovanskému dobročinnému spolku koncem roku 1902. V něm se mj. uvádělo, že v největší části území Makedonie žije obyvatelstvo slovanského původu. Proto mj. *Memorandum* požadovalo: uznání makedonských Slovanů ze strany Turecka jako samostatného národa se samostatným spisovným jazykem, který by byl rovnoprávný s turečtinou ve všech třech vilájetech: Kosovském, Bitolském a Soluňském. Jednání v uvedeném literárním sdružení, reference a protokoly se vedly v slovanské makedonštině (slavjanomakedonském jazyce).

Podívejme se, v čem a jak se otázka makedonského jazykového a národního separatismu shodovala s úsilím slovenského literárního romantismu o kodifi-

⁸ Měla značně dlouhý název: Slavjansko-naseljeniski-makedonska slognica rečovska za ispravuvanje pravoslavki-jazičesko pisanie, Sofie 1880.

⁹ Belgrad 1873.

¹⁰ Belgrad 1875. Autor jako zedník při sestavování svých slovníků několika jazyků vycházel z požadavků každodenního života: řečtina byla jazykem liturgie, osvěty a kultury, turečtina úředním jazykem a albánština sloužila ke každodenní komunikaci v místech západní Makedonie, odkud Pulevski pocházel. O jeho dalších pracích z oblasti jazyka, lidové slovesnosti, dějin aj. viz podrobněji mj. Ristovski, B.: Gjorgija M. Pulevski. Odbrani stranici. Skopje 1974. Materiál z obou slovníků G. Pulevského využil mj. Aleksandar Belić v práci Galički dijalekat, Beograd 1935.

¹¹ Koneski, B.: Za makedonskata literatura, sv.4, Skopje 1967, s. 140.

kaci spisovné slovenštiny. Také na Slovensku prošla otázka spisovného jazyka několika fázemi. Od bibličtiny a předspisovných útvarů vedla cesta k Bernolákové kodifikaci. V 30. letech 19. století vyšlo několik almanachů slovenské mládeže v *československé řeči*. Ludovít Štúr (1815–1856) ještě v druhé polovině třicátých let byl pro to, aby časopisecké a novinové články vycházely česky i slovensky. Teprve počátkem roku 1843 dospěl k závěru, že je třeba kodifikovat spisovnou slovenštinu na základě středoslovenského nářečí.¹²

Je nesporné, že Ludovít Štúr buď přímo nebo zprostředkovaně (zejména prostřednictvím jazykovědných prací Václava Hanky) vycházel mj. z Dobrovského gramatického systému a z jeho a ze Šafaříkovy klasifikace slovanských jazyků, když psal svou *Nauku řeči slovenskej* i spisek *Nářečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nářečí* (1846), v nichž zdůvodnil a obhajoval myšlenku zavedení slovenštiny jako spisovného jazyka, objasnil principy kodifikace, popsal jazykový systém a vyložil svou koncepci pojetí mluvnické a pravopisu. Uvedl všechny podstatné znaky, kterými se slovenština lišila od ostatních slovanských jazyků. Ludevít Štúr a jeho stejně smýšlející spolupracovníci Michal Miloslav Hodža (1811–1870), Jozef Miroslav Hurban (1817–1888), Ctiboh Zoch (1815–1865) a mnozí další¹³ vyhlásili slovenštinu za úřední jazyk spolku Tatrin (1844) a jím vydávaných knih, později novin (*Slovenskje národňje novini*), jež začal Štúr vydávat od následujícího roku (1845).

L. Štúr prozkoumal slovenčinu a zjistil, že není *len rozličnorečím českým, nýbrž že je vskutku z každého pri tom ohľadu zvláštno nářečja, v ktorom sa silni a svežji život ukríva i len rozviťja potrebuje, a keď sam toto poznau i na položenja kmena nášho v celej rodňne našej, /.../ za dobrouo i potrebnuo som uznau abi sme k nášmu nářečju, k Slovenčine, prihlásili, ju do našich spisou a do nášho obecného života povádzali a ju za nástroj duchovného života nášho vivilili*.¹⁴ Chtěl, aby jako každý tvor v přírodě také Slovák měl svůj hlas, *verní odťisk duše svojej, a keď sa všetko svojim hlasom ozívá, nachže se ozve i rod náš hlasom svojim*.¹⁵

V náboženských textech i obřadech slovenských evangelíků na Slovensku a dokonce v Maďarsku byla (a údajně dodnes v Maďarsku je) čeština živá, třebaže často slovakizovaná, nazývá se však jazykem slovenským. Tudíž je to určitý typ české slovenštiny. Zcela shodná byla situace s pobulharštenou makedonštinou nebo pomakedonštnou bulharštinou, která se objevovala v různých textech jak zejména v 19. století, tak také v prvních desetiletích 20. století. Tím však čeština stimulovala rozvoj forem slovenštiny, stejně jako bulharština byla

¹² Žigo, P.: Vývinové problémy štúrovskej spisovnej slovenčiny. In: Kontinuita romantizmu. Vývin-súvislosti-vzťahy. Bratislava 2001, s. 9–38.

¹³ C. Zoch napsal proti sborníku Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky (1846) rozpravu Slovo za slovienčinu (1846), která z cenzurních důvodů nemohla vyjít tiskem a vyšla až v roce 1958. Obdobný osud měly četné časopisecké stati a rozpravy makedonských autorů.

¹⁴ Nauka řeči slovenskej. Vistavená od Ludevíta Štúra. Nákladom Tatrina číslo 1. V Prešporuku 1846, predmluva, s. VII-VIII. U všech citátů ze Štúrova díla v této studii jsem ponechal jazyk v původní podobě.

¹⁵ Tamtéž, s. XI.

stimulujícím faktorem rozvoje různých forem makedonských interdialektů a naddialektů a v konečné fázi makedonštiny.

Jednou z dalších slovensko-makedonských shod je to, že až obdivuhodně podobně, ne-li stejně, zdůvodnil zavedení spisovné makedonštiny Krste Misirkov. L. Štúr také teoreticky objasnil zavedení slovenštiny jako spisovného jazyka na základě středoslovenského nářečí a tzv. fonetického pravopisu: *Ako kmen náš je v strjedku medzi druhými kmenami našimi usadeni pod stokrjedlatimi Tatrami, /.../ tak aj nářečja naše je v strjedku medzi všetkími druhými nářečjami Slovanskými i muože sa predstaviti ako klbko, z ktorjeho nitki na všetkje druge strani nášho národa sa rozťahujú.*¹⁶ Později byl však přijat etymologický princip a byly provedeny některé úpravy mluvnických tvarů, které se ujaly. Takto upravena Štúrova slovenština v následujících desetiletích pak plnila sjednocující funkci a podněcovala další rozvoj jazyka.¹⁷

V knize *Nářečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nářečí* (1846) L. Štúr důkladně a argumentovaně zdůvodnil, proč mají Slováci, kteří se *prebudili a prichodja k sebe ako národ, psát v bohatém, jadrném, plnozvučném, čistém slovenském nářečí*, proč musí dojít k odluce a k samostatnému vývoji slovenského nářečí (jazyka), *ktoruo je od Českjeho odchodnuo a rozdjelnuo*. Cílem slovanské vzájemnosti by mělo podle Štúra být *poznaňja národa nášho, alebo poznaňja ducha celjeho nášho národa, ktorjeho keď poznáme budeme podla tejto známosti žiti, aspon tak žiti usiluvat, budeme ozajsnje svojskími.*¹⁸ Přesně v duchu jazykových principů Josefa Dobrovského zdůrazňoval, že Slováci musejí mít svou vlastní mluvnici a svůj vlastní slovník. Také M. M. Hodža, který ve stati *Větín o slovenčině* (1848) obhajoval Štúrovu kodifikaci, vycházel z tehdejší Dobrovského a Šafaříkovy klasifikace slovanských jazyků.

Na rozdíl od J. Kollára, kterému kvůli jeho vymezení pouze čtyř slovanských jazyků a literatur mj. vyčítal *nevzájemnost a sobeckost*, psal L. Štúr o jedenácti slovanských kmenech (národech) a spisovných nářečích (dnes jazycích) a přiznával jim právo samostatného duchovního vývoje. A jestliže na prvních stránkách studie doporučoval, aby *malý a chatrný bulharský kmen srostl se srbským kmenem a slovinský kmen s charvátským*, pak na konci knihy v dodatku svůj názor poopravil a uvítal jejich samostatně se rozvíjející duchovní život.¹⁹

L. Štúr se obával, aby slovanská vzájemnost nakonec nepřerostla v *nevzájemnost, samolúbosť, sebevolnosť*. Podle něj *opravdivuuo Slovanstvo je dobrouo, plnuo láski, ono sa prizná ku všetkím svojim deťom, veľkím i malím, nádherním i chatrním, bohatím i chudobním, a to je jeho požehnaňja, s ktorím vistupuje a vistúpiť musí pred svetom.*²⁰

¹⁶ Tamtéž, s. 7.

¹⁷ Byly obsaženy v knize *Krátká mluvnica slovenská* (1852), jejíž autorství je připisováno Martinu Hattalovi. Ve skutečnosti se na reformovaných principech dohodla v říjnu 1851 skupina sedmi představitelů. Viz Žigo, P.: cit. dílo, s. 30–31.

¹⁸ *Nářečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nářečí* vstavena od Ludevíta Štúra. V Prešporku 1846, s. 20.

¹⁹ Tamtéž, s. 14 a 87.

²⁰ *Nářečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nářečí* vstavena od Ludevíta Štúra. V Prešporku 1846, s. 25.

Proti rozbití česko-slovenské, respektive bulharsko-makedonské jazykové jednoty paradoxně nejostřeji vystupovali mnozí slovenští, respektive makedonští literáti, folkloristé nebo jazykovědci.

Část slovenských a českých obrozenských představitelů podobný vývoj, tj. zavedení spisovné slovenštiny (1843), nepochopila. K nim patřil především Ján Kollár a P. J. Šafařík, v českém, slovenském a slovanském světě uznávané autority, oba inverzní dvojdomí autoři, původem Slováci. Uvádím to tu proto, že se téměř stejná situace později opakovala na slovanském jihu. Ján Kollár, jak známo, inicioval a uspořádal rozsáhlý sborník příspěvků *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* (1846). Obsahuje texty autorů různých období,²¹ které hájily češtinu jako spisovný jazyk také pro Slováky a dokonce hanobily slovenštinu (J. Kollár). Podobné snahy, které trvaly další téměř jedno století, však nemohly mít trvalý úspěch, protože formování samostatného slovenského národa a spisovné slovenštiny nebylo možné zastavit. Od myšlenky slovanské vzájemnosti se postupně přešlo např. k vzájemnosti česko-slovenské nebo na Balkáně k jihoslovanské spolupráci.

V devadesátých letech 19. století nastupuje jak na Slovensku, tak také v Makedonii mladá generace s novým programem národně a jazykově emancipačního života. Na Slovensku začal vycházet měsíčník *Hlas* (1898–1904), makedonští separatisticky orientovaní intelektuálové a studenti zase založili literární spolek (1892) a začali vydávat časopis *Loza*.

Hlasisté byli stále ještě orientováni československy, popírali existenci samostatného slovenského národa a domnívali se, že slovenština je jako spisovný jazyk zbytečná. Cílem lozarů zas bylo vydělit makedonské zájmy od zájmů bulharských cestou povýšení jednoho z makedonských dialektů na úroveň spisovného jazyka pro všechny Makedonce. V otázce budoucího bulharsko-makedonského soužití nepanovala jednota. Bulharský oficiální tisk proti jasným projevům makedonského separatismu velmi ostře vystupoval.

Ani předválečné ročníky (1909–1914) slovenského časopisu *Prúdy*, které se považovaly za pokračovatele *Hlasu*, se nezbavily československé orientace. Teprve po první světové válce se většina účastníků provedené ankety o česko-slovenských vztazích shodla na tom, že existují dva samostatné národy a dvě svébytné národní kultury.

Jestliže v slovenském jazykově literárním vývoji vedla cesta od Bernoláka přes Kollára až ke Štúrovi, pak v případě makedonského vývoje se situace vyvíjela tak, že úsilí G. Pulevského, dalších makedonistů a petrohradské vědecké a literární společnosti vyústilo v činnosti Krsteho Petkova Misirkova (1874–1926). Slovensko-makedonské paralely jsou zřejmé. Jestliže Ján Kollár a Partenij Zografski byli pro jazykovou jednotu, pak Ludovít Štúr a Krste Misirkov shodně prosadili zavedení samostatného spisovného jazyka pro své národní společenství. K. Misirkov se ve své knize *Za makedonckite raboti* (prosinec 1903) zabýval dějinami, kulturou, kodifikací jazyka pro makedonské Slovany a jejich vztahem k ostatním balkánským národům. Misirkov již v úvodu mj.

²¹ Mj. J. A. Komenského, Mateje Bela, J. Dobrovského, F. Palackého, P. J. Šafaříka, J. Jungmana, Jonáše Záborského aj.

zdůraznil, že je pro *samostatný kulturně národní rozvoj*. Proto napsal svou knihu v *centrálním* (středomakedonském) *nářečí, které bude pro mne odedneška nadále spisovnou makedonštinou*. I při všech nedostatcích své práce, kterých si autor byl vědom, *doufal, že pro Makedonce takový jazyk bude příjemnější a libozvučnější, než jazyk našich sousedů* (...se nadeiam, oti za makedoncite takov iazik ke bidit po prijaten i po zvučen, od iaziko na našite susedi...) ²² a na jiném místě poznamenal (podobně jako L. Štúr), že tím bude Makedoncům jako občanům *dovoleno, aby mysleli, cítili, mluvili a konali jako Makedonci*.

K. P. Misirkov centrální makedonské nářečí také několikrát zeměpisně přesněji vymezil, historicky, etnograficky, foneticky i pravopisně zdůvodnil. Je to nářečí na ose měst Veles-Prilep-Bitola a Ochrid. *Vytvoření spisovného jazyka je u nás duchovní potřebou* – napsal Misirkov. Byl si dobře vědom, že makedonští Slované se musejí *sjednotit na jazykovém základě* (...trebit da se obiedinit na iazična osnova).

Také v meziválečném období můžeme ve vývoji slovenštiny a makedonštiny najít mnohé shodné rysy. Tzv. českoslovenština, tj. jeden jazyk ve dvojí podobě, se v mnohém podobala srbocharvátštině, v níž makedonština byla pouhým jihosrbským nářečím. Rozdělení makedonského území po 2. balkánské válce v roce 1913 mezi tři sousední státy ovšem vedlo k odlišnému makedonskému jazykovému vývoji jak mezi dvěma světovými válkami, tak také po roce 1945. Pro děti makedonské slovanské národnostní menšiny v Řecku byl v roce 1925 sestaven v lerinsko-kosturském nářečí slabikář. Autoři však zvolili latinku, aby se co nejvíce odlišili od srbské nebo bulharské azbuky. ²³

Po druhé světové válce pak vlivem různých mimoliterárních a mimojazykových faktorů byl v roce 1953 učiněn pokus o vytvoření egejsko-makedonského mikrojazyka pro makedonské děti, které se po prohrané občanské válce v Řecku (1946–1949) dostaly do tehdejších lidově demokratických zemí, tedy také do Československa. ²⁴ To už však vyžaduje samostatný výklad.

V probíhajících evropských integračních procesech stále výrazněji vystupuje do popředí otázka historické, národní, jazykové a kulturní identity zejména méně početných evropských národů. Psychologové si kladou otázku, nakolik bude moci evropské společenství zajistit kromě pocitu bezpečnosti jednotlivců i národů také ochranu rozličných způsobů života, které mezi nimi existují. Budou se moci v tom velkém tavicím kotli, v němž se mísí nejrůznější národy a kultury, cítit příslušníci méně početných národů Evropy a přitom nepřestat být Čechy, Litevci, Slováky, Makedonci, Slovinci nebo Bulhary?

Vytvoření společné evropské identity vyžaduje čas. Potrvá zřejmě ještě dosti dlouho, než se do studijních programů evropských škol dostanou takové

²² Misirkov, K. P.: *Za makedonckite raboti*, Sofija 1903, s. XI.

²³ Abecedar. Jubilejno izdanie 1925–1928. Vtoro izdanie, Skopje 1988. Viz též: Robovský, N.: *K vydání prvního makedonského slabikáře v Řecku*. In: *Studia Balkanica Bohemoslovaca II*, Brno 1976, s. 252–259.

²⁴ Dorovský, I.: *Bilingvismus, diglosie a tzv. mikrojazyky na Balkáně*. SPFFBU, A 35, Brno 1987, s. 35–43.

informace, které příslušníkům jednotlivých národních společenství umožní vzájemně se seznámit s dějinami, literaturou a kulturou, rozpoznat, co je jim společné a v čem se liší. Poznání *jeden druhého* a schopnost spolupráce s lidmi odlišné identity bude patrně prvním krokem budoucí společné *Evropské cesty* (European way).

A na ní by měly znít tóny, stoupavé i klasavé přízvuky, melodičnost, lahodnost i tvrdost všech evropských jazyků, i tzv. menšinových, v nichž vznikají básnická a prozaická, dramatická a vědecká díla, vedou se soudní spory nebo se čtou liturgické texty. Je-li zákon víry vlastnictvím lidu, pak je jazyk mnohem více: jazyk je jeho dílem. Podle názoru německého filozofa, jazykovědce a státníka Wilhelma Humboldta *skutečnou vlastí je fakticky jazyk* (Die wahre Heimat ist eigentlich die Sprache).